

КУЛЬТУРОЛОГІЯ В ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗВІДКАХ

УДК [165.191-029:32]:325.36(470)

Демчук Р. В.

НОМО IMPERII

У статті на прикладі Російської імперії розглядається «імперія» як концепт. Поєднання гібридної природи та політичного міфу в підвалинах державної конструкції є характерною ознакою імперії. Імперська ідея виступає деміургом сучасної російської державності не лише в політичному сенсі, а й у метафізичному вимірі. Імперія прагне перетворити сакральну географію на реальну геополітику, що обумовлює агресію задля збільшення ареалу існування. Утворені шляхом російської експансії маріонеткові квазідержави продукують власні міфологеми з огляду на імперський мейнстрім.

Проте розбудова імперії була б неможливою в принципі без культивування певного культурно-антропологічного типу – «людини імперії». «Людина імперії» є живим носієм імперської традиції, що не мислить своєї історичної та екзистенційної самореалізації поза імперськими структурами. Імперський модус світосприйняття спонукає відповідний розвиток громадської активності, наукової діяльності, різножанрової творчості, спрямованої на глорифікацію будівничих імперії.

Ключові слова: Російська імперія, імперська традиція, імперська ідентичність, політичний міф, Україна, Революція Гідності.

За переконанням Р. Барта, там, «де закінчується смисл, одразу починається міф» [3, с. 281]. Попри наше критичне ставлення до цього вислову мислителя, він якнайкраще характеризує імперську ідентичність, принаймні в її сучасній російській інтерпретації. Загалом дискурс імперії є актуальним для осмислення сучасних політико-культурних інтенцій, але, попри чимало досліджень, імперія як історична дійсність і концептуальна категорія відрефлектована явно недостатньо [11; 14; 16; 17; 27; 28; 30]. Ми пропонуємо позначити імперію через контрдискурс, що зазвичай імперією ігнорується. Імперський дискурс фактично позбавляє колонізовані народи їхнього реального голосу, говорячи або за них, або від їхнього імені. Адже толерантність з боку імперії щодо пригноблених народів завжди була лише платою за їхню лояльність. У Російській імперії українців ніколи не дискримінували за етнічною ознакою, адже в її очах ця ознака була виключно регіональною, відповідно до міфологеми «спільної колиски», що активно культивувалася в СРСР задля збереження

консолідуючого ядра цього поліетнічного утворення. Носії імперської свідомості не сприймали себе як колонізаторів, а лише як визволителів і керманців («старших братів» з огляду на міфологему «братніх народів»), прагнули, навпаки, інтегрувати українців до складу титульного народу імперії. Відмова завжди дивувала й бентежила (як і донині), списувалася на зовнішню, зазвичай польську (сьогодні американську) інтригу. Наполегливе небажання визнавати окремішність українців притаманне виключно росіянам. У цьому аспекті цікавими є історичні наративи європейців (записки сучасників, подорожні нотатки, спогади очевидців), що мандрували територією Східної Європи у XVII–XIX ст., вже після кооптації українських (невдовзі й польських) земель до складу Російської імперії. Усі вони – Я. Гільденбрандт, Г. Боплан, Ю. Юст, Г. Корб, Е. Кларк, Г. Гердер, Ш. Лессюр, Ж. Шерер, Ш. Масон, Й. Коль та багато інших, не кажучи вже про козакофіла Проспера Меріме («Козаки України і їх останні гетьмани», Париж, 1854 р.), чітко відмежовували етнічний тип,

менталітет і спосіб життя українців від поляків та росіян, наголошуючи на їхньому пригнобленому статусі й зрозумілому невдоволенні з цього приводу. Доречно навести витяг із петиції К. Делямара, сенатора, близького приятеля Наполеона III й редактора впливового часопису «La Patrie», стосовно українського питання. Французький політик подав зазначений документ до сенату у 1869 р. й пізніше опублікував під назвою «П'ятнадцятимільйонний європейський народ, забутий в історії»: «В Європі існує нарід, забутий істориками, нарід Русинів (le peuple Ruthene) 12,5 міль. під російським царем і 2,5 міль. під Австро-Угорською монархією. Нарід цей такий же численний, як і нарід Еспанії, втричі більший за чехів і рівний по кількості всім підданам корони св. Стефана. Цей нарід існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більше від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської й польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться. Історія не повинна забувати, що до Петра I той нарід, який ми нині називаємо рутенами, звався руським, або русинами, і його земля звалася Руссю і Рутенією, а той нарід, який ми нині зємо руським, звався москвинами, а їх земля – Московією. В кінці минулого століття всі у Франції і в Європі добре вміли відрізняти Русь від Московії» [26, с. 220–221]. Це був останній ностальгічний спогад «модерних» європейців про Україну. У російському імперському дискурсі українці були зобов'язані лишатися «різновидом» росіян із розрізненням лише на фольклорно-побутовому, але аж ніяк не на політичному рівні. Натомість їхні політико-правові інституції ліквідувалися, а історичні землі роздавалися представникам метрополії за службу імперії. Загальновідомі Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.) визначали нелегітимність української мови на офіційному рівні. Однак восени 1905 р., унаслідок революційних подій, національні проблеми Росії, зокрема й «українське питання», стали об'єктом уваги не лише імперського уряду, а й новоствореної законодавчої інституції – Державної Думи. Зокрема, українські делегати II скликання в травні 1907 р. вирішили залишити різні парламентські групи, аби створити окрему фракцію із власною програмою, тактикою й дисципліною. Причому вони зайнялися не лише освітньо-мовними проектами, а й підготовкою законопроектів автономізації України [12, с. 97–98]. Не дивно, що імперія жорстко відреагувала на подібний «сепаратизм», зокрема циркуляром Міністерства внутрішніх справ

від 20 січня 1910 р. про «спільноти іногородців». У 1911 р. глава уряду П. Столипін висловився ще відвертіше: «Історичним завданням російської державності є боротьба з рухом, нині названим українським, що містить у собі ідею відродження старої України та устрою малоросійської України на автономних національно-територіальних засадах» (переклад наш. – Р. Д.) [21, с. 430]. Зазначена позиція, підтримана В. Пуришкевичем, була схвалена імперським «парламентаризмом», зокрема делегатами IV Державної Думи (дискусія з приводу заборони святкування 100-річного ювілею Т. Шевченка) [5, с. 729]. У підсумку Росії вдалося створити і нав'язати міф про територію та історію України як невід'ємну від імперії.

Потрапивши в безодню «залізного» ХХ століття, Російська імперія трансформувалася в СРСР, згідно з різними оцінками чи то квазіімперією, чи то квазіцивілізацією (враховуючи «пристебнуту» Монголію, її межі збігалися з імперією Чингісхана) [20, с. 52]. Хоча цивілізації однозначно виникають на ґрунті імперій. Соціалістичний міф, сформульований у СРСР, набув статусу офіційної ідеологічної доктрини, що реалізовувалася не для народу, а за рахунок страждань народу. Цілі покоління, класи, нації, окремі соціальні групи офірувалися в ім'я побудови світлого майбутнього, «бо теперішнє викрадене силами зла» [18, с. 201], яке насправді обернулося диктатурою КПРС і тоталітарною державою-Левіафаном.

У радянській стратегії Україна ніколи не розглядалася як самостійне політичне об'єднання, що внаслідок військової агресії завершилося підписанням союзної угоди 1922 р. з її пустопорожніми деклараціями «права націй на самовизначення». Опинившись у складі СРСР, виморена голодом Україна втрачала свій людський ресурс, але не героїчний потенціал. Січові стрільці, воїни УПА постали на героїко-патріотичних міфах виборювання самостійної України – «Землі Обітованої» – на різноманітних фронтах і, відійшовши в небуття, самі обернулися на легенду. Саме їхні символи та гасла стали уособленням відродженої в майбутньому державності України. Саме до них апелюють у разі прямої загрози національній державі, що показало останнє десятиліття. Адже тепер стає зрозумілим, що вони виборювали свободу для нас, бо сучасний економічний та соціальний розвиток можливий лише тоді, коли нація складається з вільних людей.

Після розпаду СРСР у 1991 р. в Європі згадали про Україну, а після Помаранчевої революції

(першої національно-демократичної революції) 2004 р. нею зацікавилися. Постало питання про українську ідентичність, радше про причину її збереження, що само по собі викликало подив. Неочікувано Україна виявилася «білою плямою» як радянської/російської історіографії «дружби народів», що формувалась на концепції «триєдності» російського народу М. Карамзіна, так і польської з її виразним «полоноцентризмом».

Однак не варто захочувати віктимізацію минулого України й навіть демонізацію образу Росії/СРСР з позиції «захисного» націоналізму («образи колонії»), хоча й не заперечувати наявність в Україні постколоніального синдрому (ressentiment) з його ментальною матрицею «жертви імперії». Адже Україна, перебуваючи в імперських кордонах, справді була колонією в сенсі нездійсненності проекту побудови самостійної національної держави. Росія завжди наголошувала на своєму особливому месіанському статусі як «Святої Русі», «оплоту комунізму», захисниці «Руського міра». Натомість Україна профанізувалася як «всесоюзна житниця».

Після чергової трансформації імперії в Російську Федерацію 1991 р. «українське питання» залишалося настільки ж болючим та неприйнятним для імперської свідомості, що підтвердила як військова агресія проти України внаслідок повалення тут маріонеткового режиму Кремля, так і всебічне схвалення цієї агресії з боку російської еліти і російського народу. Таким чином, імперська свідомість залишається важливою ментальною характеристикою більшості населення Росії, що певним чином виправдовує вживання лексеми *homo imperii* (М. Могильнер) щодо цього імперіомодельного народу. Як наголошує П. Марченя: «Імперська ідея є духовним стрижнем російської історії, щонайменше від часів генези доктрини Третього Риму, саме причетність до цієї ідеї вирішальною мірою визначає ступінь утопічності або життєздатності різноманітних політичних сил у боротьбі за владу й майбутнє Росії» [11, с. 131].

Отже, проблема імперської державності, передовсім, належить до метафізичних, а не політичних або юридичних проблем. Імперія відрізняється від національної держави не стільки зовнішніми або внутрішніми інституціональними ознаками (мовними, етнічними, територіальними тощо), скільки ідеологією влади, психологією населення, логікою вписування в геополітичний простір, заснований на сакральній географії та міфологемі позаземності Вічного Града, усвідомленням

свого виняткового статусу в політичній та містичній історії людства.

Як зазначає з цього приводу А. Окара: «Імперія – це, насамперед, гомогенний духовно-релігійний простір (навіть не завжди моноконфесійний), це ідеологічна спільнота, маніфестація будь-якої універсальної глобальної істини, орієнтованої на Кінець» [16, с. 9]. Традиційна імперія намагається поєднати емпіричне й метафізичне, долішнє й горішнє, вбудуватися в сакральний простір і час – співвіднести «профанный час» із «золотою добою», перетворити сакральну географію на актуальну геополітику. Ідеальною імперською інтенцією є спрямованість на реалізацію принципів «священної» державності.

Справді, сьогодні путінська Росія переживає свій власний неоімперський синдром із ностальгією за втраченою «золотою добою» СРСР, «теорією змови» (Заходу проти Росії) й пов'язаною з цим темою «п'ятої колонії» – політичної опозиції, що фізично нищиться або ж маргіналізується. Компенсацією «травми втрати» у зв'язку з неспинною деколонізацією виступають уявлення про перевагу Росії над країнами СНД (ті колишніми провінціями) й вибудовування відносин із ними відповідно до ностальгічної схеми «центр – периферія», фактично консервацією постколоніалізму [17]. Незалежність останніх сприймається як замах на месійну/релігійну ідею Імперії, отже, засуджується як ересь. Українські негативні конотації, зумовлені відповідним вербальним кодом, формують неприйняття демократії як політичної системи. Сам термін «демократія» (що передається почасти в іронічно-образливій формі як «дерьмократія») асоціюється в православній Росії з демонічним топосом, зокрема демократія – «влада демонів», демократ – «демон кратний», демонстрація – «демонічні страсті» тощо [1, с. 40–41].

Якщо імперії не вдається інтегрувати колишні провінції задля реалізації універсальної державницької ідеї шляхом їхньої участі в глобальних імперських проектах (зокрема ЄвразЕС, ЄП, МС), то вона вдається до прямої загарбницької агресії або прихованого втручання (у тому числі шляхом економічного «газового диктату») задля створення «сірого поясу» маріонеткових квазідержав. Нині неоімперія РФ прагне трансформуватися в Євразійську неоецивілізацію (політичний проект президентів Н. Назарбаєва – В. Путіна [15; 23; 24]), активно залучаючи до гурту неправославні або неслов'янські країни, що навіть загальмувало поступ «Руського міра» (політичний проект патріарха Кирила),

першочергово орієнтованого на Білорусь, Україну та Молдову [7]. Укотре Царство (Imperium) підпорядкувало собі Священство (Sacerdotium), відповідно до класичної стратегії цезарепаїзму. Нині здійснюються спроби об'єднати геокультурний образ «Руського міра» та геополітичний образ «Євразійства» в один збалансований геосторичний образ. Проте скомбінована геостратегічна химера в підсумку не витримує ідеологічної структуризації, бо спирається на різновекторні смисли та символи.

Варто зазначити, що Україна все ще не в змозі психологічно пережити «проблему імперії» – образ Іншого обумовлює власний образ. Хоча тим самим колишня метрополія як зовнішня загроза сприяє консолідації української політичної нації, виступає дієвим чинником формування нової ідентичності.

Польща – колишній опонент, а нині незмінний спільник завдяки екзистенційному досвіду «входу-виходу» з імперських тенет, нині вбачається зразком для наслідування у справі державотворення (що й продемонструвала топографія чемпіонату «Євро-2012», сприйнята як алюзія спільного перебування в межах європейської Речі Посполитої). Особливо цінним надбанням вважають входження Польщі до клубу успішних країн з високими стандартами життя, де всі вже давно не мислять стереотипами колоній та імперій. Хоча сьогодні і в цих країнах ініціюється створення наративів пам'яті, аби підкреслити внутрішньоєвропейську специфіку та різноманітність на противагу популярному інтеграційному дискурсу. Отже, в публічному постколоніальному дискурсі Польща позиціонується як успішна частина Заходу на тлі помітної «орієнталізації» Росії.

У підсумку серед актуальних ознак імперії як політичної системи варто виокремити такі: гібридна природа, потужний політичний міф у підвалинах державної конструкції та нестримне бажання домінувати в прилеглому культурно-політичному та економічному просторі, що провокує експансію задля збільшення ареалу існування. Зрозумівши у 2013 р., що Україна назавжди залишає пострадянську, орієнтовану на Схід проєвразійську сферу імперського впливу, Путін розпочав свою заздалегідь сплановану війну проти України. Велич імперії завжди розбудовується коштом людського життя.

Протягом тривання історичного процесу імперії здатні виснажуватися, розпадатися, мімікрувати, але й відроджуватися в глобальних проєктах (О. Мотиль), адже імперська ідея, на відміну від імперських утворень, є нездоланною.

Зокрема, імперська ідея все ще виступає деміургом російської державності. Схоже, Путін окреслив роль Росії у всесвітньому історичному процесі й готовий цілеспрямовано виконувати її як Місію, що стає понад локальними інтересами якихось держав або навіть власного народу. У цьому аспекті можна погодитися із формулюванням П. Марчені: «Імперія є державною формою осмислення буття людини і суспільства. Це – наднаціональна суперетнічна форма об'єднання народів у єдиний соціокультурний простір (“центр світу”), у якому їхнє буття вписано до вселенського, провіденціально-есхатологічного контексту. <...> У такому сенсі Імперія є утопією, проте це утопія, що працює, як показує історія, ефективно працює» [11, с. 130–131]. Проте без тривалої культивування певного культурно-антропологічного типу «homo imperii» розбудова імперських структур у принципі є неможливою ані з економічної, ані з політичної позиції. Ното імперії є живим носієм імперської традиції, що не мислить поза нею своєї історичної та екзистенційної самореалізації.

Справді, імперська ідентичність розвиває відчуття значущості, моральної наповненості Буття. Свідомо долучені до імперії громадяни служать ідеї Імперії, яка їх об'єднує в ім'я реалізації Добра і протидії Злу, що зазвичай міфологізується (у вигляді непривабливих образів «загниваючого Заходу», «американського Госдепу» або демонічних – «фашистської хунти», «убивць-бандерівців» тощо). Індивідуальна ідентичність у неоімперських суспільствах маргіналізується, поступаючись колективній, що має гомогенний характер. У випадку Росії перемагає тривіальний «російський квазімістичний шовінізм» (З. Бжезінський).

Яскравим означником імперської ідентичності є відповідний міф, головна сила якого, як відомо, полягає в повторюваності [3, с. 296]. Імперська трансляція величі російської історії зумовила антиукраїнський комплекс, викликаний небажанням Києва, де «у дніпровській купелі було зроблено вибір для усієї Святої Русі» [25], слідувати у фарватері імперських міфів. Проте, як зазначають самі ж російські дослідники, міф про «богообраність», особливу «історичну місію» народжувався в різних народів у періоди національного приниження як специфічна психологічна компенсація [2, с. 50], у цьому випадку це, безумовно, травма від втрати статусу наддержави. Приховані механізми імперської ідентичності полягають, насамперед, у доланні власних державних комплексів за чужий рахунок.

На частині України, як це засвідчили останні події, активно формувалася т. зв. донецька, патерналістська (як приклад – «батьа»-Янукович) ідентичність, характерна для країн/територій, де колишній колоніалізм виступав консолідуючим елементом (наприклад, у формі «стахановського Донбасу, що всіх годує»). Цим регіональним утворенням а priori бракує національних інституцій і історичних міфів, зокрема, через культурну знівельованість та історичну невкоріненість, вони не можуть користуватися східноєвропейською романтичною моделлю (подібно до Центральної та Західної України). Тому становлення територіальної ідентичності набуває тут форм бунтів окремих груп, що виступають від імені всієї нації. Проте ці групи зазвичай ізольовані від решти народу ментально, за рівнем освіти, стереотипами поведінки. Їм несила сформувані загальнонаціональну ідентичність, як це довела Партія регіонів крахом свого управлінського проекту, тому вони тяжіють до відокремлення/федералізації. Нічому не зарадило опертя на політичний міф – кількомісячну державність Донецько-Криворізької Республіки (під проводом Артема-Сергеєва у 1918 р.) – штучного утворення на відміну від Української Народної Республіки (1917–1920 рр.), хоча й нетривалої, але ґрунтованої на історичній традиції виборювання української державності. Адже очільник УНР, Голова Центральної Ради М. Грушевський створив креативний і потужний «міф про Україну-Русь» (усупереч імперській Малоросії), вилучивши з цього міфу російську складову [29, с. 35]. Грушевський у монументальній «Історії України-Руси» услід за В. Антоновичем обґрунтував тезу про те, що українська (руська) державність є значно старшою за російську (московську), тим самим змінивши провідний міф української ідентичності – «козацький» на «державотворчий». Це кардинально стимулювало розвиток української ідентичності, що відтоді набув незворотного характеру. Сьогодні Україна має легітимну ідентичність, презентувавши світові країну, за яку варто померти. Натомість Донбас може розраховувати лише на проєктну ідентичність, котра має бути наповнена новою міфологією, колективною пам'яттю, низкою символів і вартостей, що засвідчать культурну спорідненість громадян відповідно до нової соціально-політичної парадигми. Повернення до «совкової» ідентичності або опанування імперської (як-от проєкт «Новоросія») хоч і не вимагає інтелектуальних зусиль, проте не має реальної перспективи. «Новоросія», як і «Шамбала», – лише міф.

Раніше ситуація розгубленості й вичікування, що переживала регіональна «креольська» (М. Рябчук) еліта після перемоги Революції Гідності, супроводжувалася компенсаторним міфом про «Донбас, якого не чують», однак саме вона десятиліттями тримала цей регіон у штучній внутрішній ізоляції. Отож гасло «Почуй Донбас!» можна сприймати лише з гіркою іронією, наразі Донбас гучно говорить за допомогою важкого озброєння.

Нині там формується медіа-міфологія про «каральні батальйони», «розп'ятих хлопчиків», «згвалтованих пенсіонерок», що ґрунтується на інформаційних фантомах. Водночас упорядковується бандитський «бестіарій» з характерних персонажів на кшталт Мотороли, Біса, Стрілка, Бабая.

Тим паче сьогодні в Росії на тлі глибокого занурення в шари міфологічної пам'яті, зумовленого домінуванням колективної ідентичності подібно середньовічній циклічній свідомості (коли головним було не продукування новацій, а транслявання традицій), відроджуються специфічні фольклорні жанри. Зокрема, поширюються політичні билини, або «новини», як їх охрестили філологи, що спостерігалось у 30-ті роки ХХ ст. Якщо в сталінські роки билини було присвячено Леніну, Сталіну, героям громадянської війни (приміром, Чапаєву), «соколам-льотчикам», то сьогодні героєм новітнього епосу однозначно виступає В. Путін. І. Козлова в дисертаційному дослідженні позначила подібні тексти як «ліро-епічні новоутворення», що начебто мають і ліричну, і епічну складову, не витримують чіткого билинного складу й прагнуть віднайти нову форму [8].

Ми б на це зауважили, що форма якраз залишається традиційною, радше з'являється нове змістове наповнення, виконане або на замовлення, або з кон'юнктурних міркувань:

*Ой да созвал богатырей Владимир-царь,
Ой да созвал яснооких соколов,
Чтобы дать отпор злему врагу,
Защитить церкви Православные.
Как по зову царя Православного,
Поднялося святое воинство,
А над ним стоит удалец-Стрелец,
Да казак Бабай, всех бандеров страх.*
(«Былина об освобождении Крыма») [4].

Адептів «Руського міра», що начебто постав на спільності «руської» мови та культури, насправді об'єднує ідея реваншизму, а скеровує імперська ідея експансіонізму, не йдеться навіть про монорелігійність (що й зауважив А. Окара), лише про відданість, яка виступає провідною функцією.

Функція є достатньо рухливою та відносно автономною одиницею міфологічної системи, яка може приєднуватися до різноманітних міфологічних образів. З позицій сучасної етнолінгвістики, міфологічний персонаж являє собою сукупність релевантних ознак і функцій, скріплених іменем:

*Входит в горницу русский богатырь,
Удалой Рамзан свет-Ахматович.
До земли он к царю склоняется,
Молвит слово богатырское:
«Не кручинься ты, царь наш батюшка,
Постою я за землю Русскую!
Изгоню я из Крыма всех врагов
Да станцую лезгинку веселую!»*
(«Былина об освобождении Крыма») [4].

Будь-який політичний міф не розвивається абстрактно, він має найтісніші зв'язки з реальністю. Щодо В. Путіна відроджуються не лише такі оригінальні жанри, як билини та оди, але й поширюються пісні, розраховані на масову аудиторію. Слід зазначити, що безліч пісень, які співали про В. Леніна, з'явилися після смерті вождя. Лише про Й. Сталіна співали за його життя [19]. Про М. Хрущова виконували частушки переважно на «кукурудзяну» тематику, а про Л. Брежнєва складали дотепні політичні анекдоти.

Проте В. Путін буквально «лягає на ноти». Почалося все з 2002 р. з іронічних текстів, приміром, «Поющие вместе» дівчата «хотели» такого, як Путін. «Ночная пьеса» у виконанні «ДДТ» Ю. Шевчука запам'яталася заключними рядками:

*Путин едет по стране
На серебряном коне.
Путин всем людям поможет.
Дай ему здоровья, Боже!*

Соліст групи «Несчастный случай» О. Корнєв виконав «С нами Путин и Христос» як пародію на стиль «Любэ» у 2003 р. Проте якби пісня з'явилася сьогодні, то не була б сприйнята як «стьоб», а вписалася б у пропутінський культовий мейнстрім. Як-от група «Белый орел» випустила у 2004 р. гротескний шлягер з характерним рефреном, який цілком серйозно прозвучав на з'їзді прихильників Путіна в Лужниках 2007 р.:

*А в чистом поле система «Град»,
За нами Путин и Сталинград.*

«Когнітивний дисонанс» виникає під час перегляду кліпу пісні «чукотського хлопчика», де в тексті йдеться про запродавців-опозиціонерів, натомість відеоряд демонструє непривабливих путінських чиновників місцевого ґатунку:

*Пусть Путин услышит,
Пусть Путин поймет,
Пусть Путин страну в свои руки возьмет,
Ведь так не бывает на свете,
Чтоб родиной правили эти...*

Проте згодом іронічні пісні трансформувалися в цілком апологетичні. За нашим спостереженням, це почалося з т. зв. «Пісні таджика» (Толібджона Курбаханова). Серед хітів можна згадати О. Ліхачова з піснею «Владимир Путин – молодец», що дотепер активно виконується на дитячих пісенних конкурсах, «Мой Путин» співачки Машані та багато інших, які з'являються настільки періодично, що за ними й не встежити¹.

Проте пісня сочинської поетеси (до речі, авторки суперхіта 90-х «Ах, какая женщина, мне б такую») Т. Назарової «Мы – личная армия Путина» (2015 р.) після «шумного зала ресторана среди веселья и обмана» просто вражає військовим натиском – характерним образом «залізної медвежої лапи», застереженням «п'ятій колонії» та запевненням, що нікому не вдасться «поставити країну на коліна»:

*Часовые – не спать!
В мирном небе опять
Жадных ястребов мечутся тени!
Как в былые века –
Разорить нас хотят,
И поставит страну на колени!
Нам грозит разный сброд,
Но шагаем вперед,
Не растеряны мы на распутье!
У российской земли –
Есть защитник – народ!
У народа России – есть Путин!*

Поступово зникає Путін як людина, натомість з'являється Путін як міф. ВВП не їсть і не п'є, він розлучився з дружиною та одружився з Росією. Він може осідлати коня та орла, керувати винищувачем, стерхами, знаходити артефакти. Він має 8-й дан з карате. Він вічно молодий. Він зухвалий. Його годинами чекають світові лідери. Він усіх переграв. Він – надлюдина, й у це вірять homo imperii, адже імперство є феноменом не стільки політичного буття, скільки людської свідомості.

На жаль, масовою культурою імперська справа не обмежується, міф опановує академічний

¹ Слід зазначити, що з'являються відверто антипутінські пісні російських авторів, приміром, «План Путина» («Корейские LEDчики»), «Наш дурдом голосует за Путина» («Рабфак»), «Ты кто такой, давай до свиданья!» (Мейхана Г. Мамедова), «К нам в Холуево приезжает Путин» (А. Макаревича), «Богородица, Путина прогони» («Pussy Riot»), «Внутренний голос Путина» (Ю. Кіма) тощо.

дискурс, зокрема через заходи на кшталт «Москва Третій Рим. Историческая конференция», причому термін «историческая» вжито тут не у фаховому, а у світоглядному контексті. У конференції, де обговорювалися «історичні передумови виникнення Московського царства як правонаступника Візантії, концепції Третього Риму в Російській Імперії, а також сучасні наукові підходи до вивчення цієї проблематики», взяли участь «провідні російські вчені, громадські діячі, політики, представники духовенства» [13]. Окрім одіозних на кшталт архімандрита Тихона (Шевкунова), К. Малофєєва та О. Дугіна, «історичне дійство» підтримали академіки РАН, директори інститутів Російської історії та Стратегічних Досліджень, декан історичного факультету МГУ ім. М. В. Ломоносова та ін. У такий спосіб науковцями було санкціоновано репрезентативні імперські міфологеми. Як відомо, «однією з форм звернення ідеології до суспільства є міфологеми – історії, розповіді, тлумачення, задані як життєві приклади або суспільні орієнтири. Їхній зв'язок з міфологією є очевидний, і цим міфологеми виявляються вразливими для критичного мислення» [9, с. 67].

Інфікованість російської свідомості історичними міфами явно має загрозливий характер. Адже той, хто контролює минуле, певним чином скеровує майбутнє. Прикро, що територія України опинилася в зоні дії імперських постулатів та міфологем.

Однак кожному чужому міфові варто протиставити власний, адже, за О. Лосевим, міфи – «закономірне сотворення людського духу і нормальне соціальне явище» [10, с. 232]. Від тотальності міфу неможливо відмовитися, важливо реконструювати «правильні» міфи [3, с. 296], що не спрямовані на руйнацію, а сприяють становленню, зокрема формуванню національної ідентичності. Раніше ми писали про кризу національної ідеї, яка залишилася на рівні XIX ст. як здобуття «Землі Обітованої», що й продемонструвала Помаранчева (I національно-демократична) революція 2004 р.

Невдовзі ідейний вакуум було заповнено українським інваріантом «арієсофії» на кшталт «нашої Трипільської прабатьківщини». Саме заміфологізованістю тогочасної політичної еліти можна пояснити її ірраціональну поведінку та нездатність виробити раціональну модель державно-культурного розвитку. Міфологія режиму Януковича була позбавлена навіть такого креативу, бо базувалася на ідеї «вічного повернення» в його випадку радянської «міфології

перемоги» (топос війни міфологізувався всіма тоталітарними режимами), що робило «Свято Перемоги – 9 Травня» центральним у синкретичному святковому циклі сучасності. Відповідна радянська атрибутика, повертаючись, виглядала фальшивою (як це засвідчили переозначені «георгіївські стрічки»), адже протягом двадцяти років формувалася, хоч і повільно, нова політична спільнота – народ України, що потребувало відповідної корекції політики пам'яті. Тим паче за радянських часів відбулася суттєва підміна справжнього сенсу перемоги над фашизмом. Трагедія війни трансформувалася в «парадний» міф, який заступив подвиг реальних людей [6, с. 175–179]. Гіпертрофоване святкування перемоги, започатковане Л. Брежнєвим 1965 р. (за Сталіна та Хрущова цей день навіть не був вихідним), кореспондує до застійних часів «розвиненого соціалізму», коли постать генсека ставала центральним об'єктом ушанування на парадах та концертах. Мілітаристський міф було офіційно санкціоновано через «Декларацію руської ідентичності», ухвалену за підсумками засідання XVIII Всесвітнього російського народного собору 2014 р., присвяченого темі «Єдність історії, єдність народу, єдність Росії», де «гордість за Перемогу 1945 р.» зазначено одним із найважливіших консолідуючих чинників сучасної «руської» нації.

Тим часом в Україні після Революції Гідності (II національно-демократичної революції) 2014 р. було сформульовано нову національну ідею: відмежуватися від імперії, що розпочала повзучу експансію «Руського міра», й стати гідною європейською Нацією (що відображено в назві «Єврореволюція»). Після року гібридної війни з Росією національна ідея трансформувалася в геостратегічну місію протистояння (нехай трагічного) навалі підступної, ретроградної Орди. Така актуалізація «азійськості» за рахунок «руськості» більше відповідає сучасним реаліям російської державності, яка на сьогодні сформувала не великоруську, а загальноімперську ідентичність. Отже, можна фіксувати довічну реінкарнацію семантичної опозиції «Космос – Хаос», що є засадничою для будь-якого міфу. Наразі це робить наше протистояння на глибинному рівні архетипів незворотним, принаймні в доступному для огляду майбутньому, спростовуючи улюблену мантру Путіна про «єдиний народ». Як зазначив М. Попович, «...поява і функціонування міфу є ознакою “чорних дір” у суспільній свідомості, провалів, через які суспільство проходить, ніби через “точки біфуркації” (точний математичний аналог колапсу)» [22, с. 6].

Ми приймаємо цю міфологічну подію, тому що розпізнали її, отже, маємо проминути «чорну діру», бо обхідного шляху відтепер не існує, та увійти до кращої реальності. Тим паче міф відповідає нездоланній потребі людської свідомості в упорядкуванні власної картини світу,

з огляду на задане ним дорефлекторне поняття «правди», як-от у Т. Шевченка:

*В своїй хаті своя й правда,
і сила, і воля.*

(Т. Шевченко «І мертвим, і живим, і ненарожденим...»).

Список літератури

- Ахметова М. Конец света в одной отдельно взятой стране / М. Ахметова. – М. : О.Г.И., 2011. – 333 с.
- Ачкасов В. А. «Миф Запада» в российской политической традиции: поиск идентичности / В. А. Ачкасов // Россия и Грузия: диалог и родство культур : сборник материалов симпозиума / ред. В. В. Парцвания. – Вып. 1. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 48–56.
- Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Академический проект, 2008. – 351 с.
- Былины о Путине и Сталине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.szona.org/byliny-o-putine-staline/>. – Заглавие с экрана.
- Государственная Дума. Четвертый созыв. Стенографические отчеты. 1914 г. Сессия вторая. – СПб. : Гос. тип., 1914. – Ч. 2. – 1992 с.
- Демчук Р. Українська ідентичність у модусі міфологем / Р. Демчук. – К. : Стародавній Світ, 2014. – 235 с.
- Кирилл, патриарх. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира 3 октября 2009 ; Кирилл, патриарх. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии IV Ассамблеи Русского мира 3 ноября 2010 [Электронный ресурс] / Официальный сайт Московского патриархата. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/>. – Заглавие с экрана.
- Козлова И. В. Лиро-эпические новообразования в творчестве северорусских сказителей 1930-1950-х годов : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. В. Козлова. – СПб., 2012. – 19 с.
- Левченко О. Сучасні міфи та українські культурно-мистецькі журнали / О. Левченко // Історична міфологія в сучасній українській культурі : матеріали досліджень / ред. Ж. Ніва, М. Попович, В. Горський. – Ч. II. – К. : Стило, 1998. – С. 67–113.
- Лосев А. Ф. Миф – развернутое магическое имя / А. Ф. Лосев // Миф. Число. Сущность / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1994. – С. 217–232.
- Марченя П. П. Концепт империи как предмет мультидисциплинарного исследования / П. П. Марченя // Философские исследования и современность : сборник научн. трудов / отв. ред. А. В. Чертищев. – Вып. 2. – М. : ИД Акад. им. Н. Е. Жуковского, 2013. – С. 117–136.
- Матушевський Ф. Українська громада в другій Державній думі / Ф. Матушевський // Літературно-науковий вісник. – К., 1907. – Кн. VII. – С. 80–98.
- Москва – Третий Рим. Историческая конференция. Москва 11.11.2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/75070.htm>. – Заглавие с экрана.
- Мотиль О. Підсумки імперії: занепад, розпад і відродження / О. Мотиль ; пер. з англ. П. Грицака. – К. : Критика, 2009. – 199 с.
- Назарбаев Н. А. Евразийский союз: идеи, практика, перспективы, 1994–1997 / Н. А. Назарбаев. – М. : Фонд содействия развитию соц. и полит. наук, 1997. – 480 с.
- Окара А. В поисках имперской перспективы : Суждено ли Киеву стать новым центром поствизантийской цивилизации / А. Окара // Содружество НГ. Приложение к «Независимой газете». – 2000. – № 9 (31). – 25 октября. – С. 9–14.
- Осипян А. Образ империи в исторических гранд-нарративах и политике памяти Украины: прошлое в контексте национального строительства [Электронный ресурс] / Александр Осипян. – Режим доступа: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/88-aleksandr-osypyan-obraz-ymperyy-v-ystorycheskykh-hrand-narratyvakh-y-polytyke-pamiaty-ukrayny-proshloe-v-kontekste-natsionalnoho-strouelstva>. – Заглавие с экрана.
- Панарин А. Цивилизационный процесс в России : Опыт поражения и уроки на завтра / А. Панарин // Знамя. – 1992. – № 7. – С. 198–201.
- Песни о Ленине и Сталине / сост. В. Головач. – М. : Молодая гвардия, 1952. – 172 с.
- Подвинцев О. Б. Сложности постимперской адаптации консервативного сознания: постановка проблемы и опыт классификации / О. Б. Подвинцев // Полис. – 1999. – № 3. – С. 52–60.
- Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – К. : Либідь, 1993. – 608 с.
- Попович М. В. Передмова / М. В. Попович // Історична міфологія в сучасній українській культурі : матеріали досліджень / ред. Ж. Ніва, М. Попович, В. Горський. – Ч. II. – К. : Стило, 1998. – С. 3–6.
- Путин В. В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, рождающееся сегодня / В. В. Путин // Евразийская интеграция в XXI веке / ред. группа А. А. Климов, В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М. : ЛЕНАНД, 2008. – С. 12–20.
- Путин В. В. Россия: новые восточные перспективы [Электронный ресурс] / В. В. Путин // Независимая газета. – 2000. – № 215. – 14 ноября. – С. 1. – Режим доступа: http://www.ng.ru/world/2000-11-14/1_east_prospekts.html. – Заглавие с экрана.
- Путин В. Выступление В. В. Путина в Киеве, 27 июля 2013 г. : [промова на конференції «Православно-славянские ценности – основа цивилизационного выбора Украины» з нагоди святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі в Києві 27.07.2013 р.] [Електронний ресурс] / В. Путин. – Режим доступу: <http://antioha.livejournal.com/17784.html>. – Назва з екрана.
- Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – К. : Довіра, 1991. – 225 с.
- Томпсон Е. М. Трубадури імперії : Російська література і колоніалізм / Ева М. Томпсон ; пер. з англ. М. Корчинської. – К. : Основи, 2006. – 368 с.
- Хардт М. Империя / М. Хардт, А. Негри ; пер. с англ. Г. К. Каменской. – М. : Праксис, 2004. – 440 с.
- Черкес Б. Національна ідентичність в архітектурі міста / Богдан Черкес. – Львів : Вид. «Львівська політехніка», 2008. – 266 с.
- Doyle M. W. Empires Ithaca / Michael W. Doyle. – New York : Cornell University Press, 1986. – 407 p.

R. Demchuk

HOMO IMPERII

A concept of “empire” is illustrated by the example of the Russian Empire. The combination of a hybrid nature and myth in the political foundations of the state construction is a characteristic feature of the empire. The imperial idea appears as a demiurge of modern Russian state not only in the political sense, but also in a metaphysical dimension. The empire seeks to turn the sacred geography into the real geopolitics that causes the rise of aggression aimed at the increasing habitat. The puppet quasi-states formed as a result of the Russian expansion produce their own myths considering the imperial mainstream.

However, the rise of the empire would have been impossible without cultivating certain cultural anthropological type – “man of empire” “Man of empire” is a living bearer of the imperial tradition, who does not suppose the possibility of his historical and existential self-fulfillment out of imperial structures. Imperial mode of the worldview encourages the development of appropriate public and scientific activity, diversified creativity aimed at glorification of the empire builders.

Keywords: Russian Empire, imperial tradition, imperial identity, man of empire, political myth, glorification, Ukraine, the Revolution of Dignity.

Матеріал надійшов 30.04.2015

УДК 316.77:177.3:004.738.5

Задирака К. І.

АНОНІМНІСТЬ ЯК ФАКТОР КУЛЬТУРИ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджується анонімність як теоретичний концепт і як практичний фактор культури й ідентифікації в ситуації віртуального спілкування. З розвитком цифрових технологій і мережі Інтернет анонімне спілкування набуло широких можливостей. Ці можливості проаналізовано як у контексті самого характеру цифрової передачі інформації, так і залежно від специфіки різних віртуальних майданчиків. Впливи анонімності на культуру віртуальних спільнот зумовлюють широкий спектр явищ, можливі напрями аналізу яких коротко окреслено на прикладі вивчення культури анонімних форумів.

Ключові слова: анонімність, анонімні форуми, соціальні мережі, Інтернет, інформаційне суспільство, масова культура.

У дослідженнях культури віртуального простору існує низка концептів, які виникли задовго до появи Інтернету і перших комп'ютерів, які прийшли з традиційної культури. Одним з таких понять є анонімність. Анонімність

можна розуміти у вузькому сенсі як створення автором тексту з умисною метою видання його не під своїм ім'ям або без імені взагалі. З деякими застереженнями можна застосовувати це поняття і для творів, які є принципово